

WŁADZA 2 I SPOŁECZEŃSTWO

antologia tekstów z zakresu socjologii polityki

wybór i opracowanie
Jerzy Szczupaczyński

Wydawnictwo Naukowe
SCHOLAR

Warszawa 1998

Redakcja: *Anna Raciborska*

Korekta: *Zespół*

Projekt okładki: *Andrzej Kalinowski*

Tytuł dotowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej
oraz Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Wydawnictwo Naukowe „Scholar” wyraża gorące podziękowania Autorom za zgodę na opublikowanie w niniejszej książce ich prac. Dziękujemy również ich Wydawcom: Cambridge University Press, Princeton University Press, The Johns Hopkins University Press, Oxford University Press, Praeger-Greenwood Publishing Group, The Brookings Institution, Penguin Group, Jossey-Bass, Blackwell Publishers Polity Press, Chicago University Press, Routledge.

Pełne noty Copyright oraz informacje o Wydawcach zostały zamieszczone na pierwszych stronach kolejnych tekstów.

ISBN 83-87367-24-9

1431

© Copyright dla wyboru i tłumaczeń Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 1998

Wszystkie prawa zastrzeżone. Publikacja w całości ani żadna jej część nie może być reprodukowana za pomocą jakichkolwiek środków technicznych, włączając w to sporządzanie kserokopii, bez pisemnej zgody Wydawcy.

Wydawnictwo Naukowe „Scholar”

ul. Krakowskie Przedmieście 62

00-322 Warszawa, tel./fax 828-93-91; dział handlowy 635-74-04 w. 219

Wydanie I, objętość 35 a.w.;
skład i łamanie WN „Scholar”;
druk P.P. Evan

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE	9
---------------------	---

KSZTAŁTOWANIE SIĘ

I ROZPAD WSPÓLNOT POLITYCZNYCH

Charles Tilly

FORMOWANIE SIĘ PAŃSTW NARODOWYCH W EUROPIE ZACHODNIEJ	15
Pytania historyczne	15
Chłopska baza	16
Zdecentralizowana struktura polityczna	18
Warunki sprzyjające rozwojowi państwa narodowego	19
Procesy różnicowania początkowo wspólnych warunków	23
Organizowanie się	23
Upaństwowienie	24
Prawa polityczne	25
Co odróżnia tych, którzy przetrwali od zwycięzców?	27

Juan J. Linz

KRYZYS, ZAŁAMANIE I POWRÓT DO RÓWNOWAGI	33
Legitymizacja, skuteczność i sprawność demokracji	33
Opozycja: lojalna, półlojalna i nielojalna	40
Legitymizacja jako wyzwanie dla demokratycznego przywództwa	46
Proces upadku	47
Przemoc polityczna i jej znaczenie	49
Utrata monopolu na zorganizowaną przemoc polityczną	50
Kryzys, demokratyczny system wielopartyjny oraz tworzenie rządu	52
Demokracja traci autentyczność	54
Kres demokracji	56
Pokłosie kresu demokracji	61
Powrót do stabilnej demokracji	62

W POSZUKIWANIU INSTYTUCJONALNEJ FORMY DEMOKRACJI

Arend Lijphart

INŻYNIERIA WYBORCZA: OGRANICZENIA I MOŻLIWOŚCI	69
Uzgodnienie stopnia proporcjonalności	69
Formowanie się systemów partyjnych a zwycięstwa większości	70
Pięć przykładów mechanizmów reformy wyborczej	72

Inżynieria wyborcza i stabilność systemu wyborczego	77
Suplement	78

Matthew Shugart, John Carey

PREZYDENCI I ZGROMADZENIA PRZEDSTAWICIELSKIE W PREZYDENCKICH SYSTEMACH SPRAWOWANIA WŁADZY ...	81
Podstawowe wybory w ustrojach typu demokratycznego	81
Dynamika wyborów: skuteczność i nieskuteczność	92

Adam Przeworski

DEMOKRACJA I RYNEK	119
W jaki sposób wymuszane jest poszanowanie rezultatów procesu demokratycznego	123
Konkurencyjne punkty widzenia na zagadnienie respektu dla rezultatów procesu demokratycznego	127
Uzupełnienie: dlaczego rezultaty procesu demokratycznego wydają się niepewne	138

Richard H. Kohn

JAK DEMOKRACJE SPRAWUJĄ KONTROLĘ NAD SIŁAMI ZBROJNYMI	149
Definiowanie cywilnej kontroli	150
Fundamenty cywilnej kontroli	152
Cywilna kontrola a bieżące sprawowanie władzy	155
Kontrola i równowaga	156
Trudna transformacja	158

OBLICZA KONSTYTUCJONALIZMU

Cass R. Sunstein

KONSTYTUCJE I DEMOKRACJE	163
Przeciwko demokracji pluralistycznej	164
Sfera prywatna a sfera publiczna	170
Własność, ograniczony rząd i deliberatywna polityka	172
Kształtowanie się preferencji, konstytucje i demokracja	174
Wnioski	176

Jon Elster

PORZĄDEK KONSTYTUCYJNY I DEMOKRACJA	179
Trójstronny dylemat	179
Samoograniczenia	183
Własność, demokracja i porządek konstytucyjny	187

KOMUNIKACJA POLITYCZNA: OBLICZA ZJAWISKA

Robert E. Denton Jr., Gary C. Woodward

JAK ZDEFINIOWAĆ KOMUNIKACJĘ POLITYCZNĄ	193
Dwa typy politycznej manipulacji	193
Ogólna charakterystyka komunikacji politycznej	197
Jak zdefiniować komunikację polityczną	199
Jawne i ukryte funkcje dyskursu politycznego	204

Gary C. Woodward

KORUPCJA DYSKURSU POLITYCZNEGO:

JEJ CZTERY ODMIANY.	207
Przymus	207
Oszustwo	209
Mistyfikacja	212
Przesunięcie znaczeniowe jako narzędzie mistyfikacji	213

John Zaller

DEFINICJE OPINII PUBLICZNEJ	217
Obowiązująca definicja i jej konkurentki	217
Trudności wiążące się z obowiązującą definicją	218
Oświecona opinia publiczna	224
Opinia publiczna jako opinia ukryta	227

Samuel L. Popkin

SPEKULUJĄCY WYBORCA: KOMUNIKACJA I PERSWAZJA

W KAMPANIACH PREZYDENCKICH	233
Sposób rozumowania wyborców	233
Konsekwencje stosowania skrótów poznawczych	237
Krytyka prawyborów	238
Zarzuty i odpowiedzi	242

W KRĘGU PARTYCYPACJI POLITYCZNEJ

Moshe Maor

PARTIE, ICH INSTYTUCJONALIZACJA

I MODELE ORGANIZACYJNE	249
Typologia definicji partii	249
Instytucjonalizacja partii	256
Modele organizacji partii	260

Ruy A. Teixeira

ZNIKAJĄCY WYBORCA W AMERYCE	277
Dlaczego wskaźniki frekwencji są różne w poszczególnych krajach	279

Lawrence K. Grossman	
REPUBLIKA ELEKTRONICZNA	285
Narodziny republiki elektronicznej	288
Presja technologii	290
Wzrost społecznego niezadowolenia	291
Model rynku finansowego	292
Rola mediów	292
Korzenie przyszłości	293

PRZYWÓDZTWO: FORMY I ŚRODKI ODDZIAŁYWANIA

Margaret G. Hermann	
ELEMENTY PRZYWÓDZTWA	297
Dylemat lidera	297
Uwarunkowania kontekstowe	299
Cechy lidera	301
Klienci lidera	306
Więź między liderem a klientami	308
Zachowanie lidera	311

Eva Etzioni-Halevy	
O AUTONOMII ELIT W DEMOKRACJACH ZACHODNICH	315
Elity i ich zasoby	315
Na czym polega względna autonomia elit	316
Siła opinii publicznej	320
Autonomia elit i ich współpraca	321
W jaki sposób rodzi się względna autonomia elit	322

SŁOWO WSTĘPNE

Przekazujemy do rąk Czytelników drugi tom antologii tekstów, wybranych z myślą o studentach politologii, socjologii i innych osobach zainteresowanych socjologią polityki. Tom pierwszy ukazał się staraniem Wydawnictwa Naukowego SCHOLAR w 1995 roku. Jego powodzenie uświadomiło autorowi opracowania, że popularyzacja znaczących osiągnięć nauk politycznych i socjologicznych może być ważnym i przynoszącym satysfakcję przedsięwzięciem.

Podobnie jak trzy lata temu, autor wyboru zdecydował się podporządkować koncepcję tomu przede wszystkim potrzebom dydaktycznym. Z tej to przyczyny artykuły i fragmenty większych prac zamieszczone w książce, reprezentują nie tylko różne obszary badawcze i tradycje teoretyczne, lecz często także odmienne dyscypliny. Większą część tekstów zaliczylibyśmy do kategorii socjologii władzy, ale niektóre reprezentują typowe podejście i warsztat politologii, inne – psychologii polityki. Niektóre mocno trzymają się „twardych” faktów i ilościowych analiz, inne oferują spojrzenie bardziej spekulatywne, czy – jak powiedzielibyśmy elegancko – bardziej teoretyczne. Niektóre prace skupiają się na problematyce pozostającej w centrum zainteresowania badaczy zjawiska władzy od co najmniej akademickich początków socjologii polityki. Inne dotyczą zagadnień, które pojawiły się niedawno, wykreowane przez przeobrażenia współczesnego świata polityki i zmianę form walki o władzę.

Tak więc, tematyka prezentowanych prac obraca się wokół bardzo różnych zagadnień: komunikacji politycznej, dynamiki reżimów politycznych i wspólnot narodowych, konstytucjonalizmu, przywództwa politycznego, systemów partyjnych i wyborczych. Jednak prawie wszystkie pomieszczone w wyborze teksty w bezpośredni lub pośredni sposób nawiązują do najczęściej podejmowanego we współczesnych naukach politologicznych problemu: trwałości i jakości systemów demokratycznych. Można więc powiedzieć, że jest to oś tematyczna antologii.

Wybór otwierają fragmenty jednego z ważniejszych tekstów Charles'a Tilly'ego na temat formowania się państw w Europie Zachodniej. Autor wydanej ostatnio w języku polskim *Rewolucji europejskich* podejmuje klasyczny dla socjologii historycznej temat warunków kształtowania się narodowych struktur wczesnopanństwowych oraz dalszej ewolucji form i funkcji państwa narodowego. Tekst mieści się w tradycji teoretycznej reprezentowanej w poprzednim tomie przez pracę Thedy Skocpol na temat rewolucji w modernizujących się społeczeństwach biurokracji agrarnej.

Bardziej politologiczną perspektywę badania dynamiki wspólnot politycznych proponuje Juan J. Linz. Zamieszczone fragmenty rozprawy o upadku systemów demokratycznych wpisują się w problematykę, która przyniosła temu autorowi trwałe miejsce w politologii światowej. Chociaż natura wewnętrznych problemów, które trapią systemy polityczne przechodzące bolesny proces demokratycznej konsolidacji w wyniku transformacji polityczno-ustrojowych lat 70. i 80. jest różna od tych, które przesądziły o upadku republiki weimarskiej i doprowadziły do wojny domowej w Hiszpanii, to jednak rozważania Linza na temat logiki zachowań głównych aktorów w słabnących systemach demokratycznych przy-

ciągają przenikliwością, widoczną także w kontekście politycznej dynamiki lat dziewięćdziesiątych.

W wypadku większości młodych demokracji do aktorów tego typu zaliczyć należy armię. Kontrapunktem rozprawy Linza jest z tego punktu widzenia krótki esej Richarda H. Kohna, który zastanawia się nad mechanizmami i warunkami skuteczności demokratycznej kontroli nad wojskiem.

Problem trwałości demokracji pojawia się w różnej postaci także w innych tekstach, na przykład we fragmencie książki Adama Przeworskiego *Democracy and the Market*. Tekst Przeworskiego zasługuje na uwagę Czytelnika również dlatego, ponieważ problem demokratyzacji pojawia się tu w perspektywie żywo rozwijającej się od kilkunastu lat teorii gier i szerzej – teorii racjonalnego wyboru, które nie zyskały sobie jak dotąd wśród polskich badaczy szerszej popularności.

Słabo znane są również w polskiej politologii tradycje amerykańskiego konstytucjonalizmu, reprezentowane przez teksty Cassa R. Sunsteina i Jona Elstera, badających wewnętrzne dylematy wynikające z zasad i instytucji, na których ufundowany jest porządek społeczno-polityczny współczesnych demokracji. O zamieszczeniu tych tekstów zadecydowała nie tylko wartość prezentowanych w nich tez, lecz także chęć przybliżenia polskiemu Czytelnikowi znaczącej intelektualnej tradycji badań nad demokracją – tradycji, której dorobek może mieć dla Polaków całkiem praktyczne znaczenie w sytuacji konstruowania podstaw demokratycznego porządku.

Intencję intelektualnego wsparcia inżynierii politycznej nowych demokracji niektórzy autorzy deklarują otwarcie. Czyni tak Arend Lijphart, którego krótki tekst, będący końcowym rozdziałem najnowszej książki tego wybitnego politologa, stanowi dobrą ilustracją praktycznych korzyści, jakie politycy mogą czerpać z precyzyjnych analiz politologicznych. Podsumowując swoje porównawcze badania systemów partyjnych i wyborczych, Lijphart wskazuje konkretne sposoby poprawy „instytucjonalnej jakości” współczesnych demokracji za pomocą „właściwego” wyboru ordynacji wyborczej. Podobne przesłanie stoi także za analizami Matthew Shugarta i Johna Careya, podejmujących ważne w odniesieniu do większości nowych demokracji – szczególnie demokracji południowoamerykańskich – pytanie o to, jaka forma rządów przedstawicielskich jest lepsza: prezydencka czy parlamentarna. Dodajmy, że wokół tej alternatywy miały miejsce w ostatnich latach interesujące dyskusje, w których zabrało głos wiele znakomitych postaci politologii i socjologii polityki.

W wyborze obecne są także teksty reprezentujące socjologię wyborczą. Fundamentalną kwestię przyczyn i konsekwencji absencji wyborczej podejmuje na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ruy Teixeira – klasyk tego problemu. Wyjaśnienie znajduje analizując koszty uczestnictwa w wyborach i czerpane z tego tytułu korzyści. Bardziej teoretyczny charakter ma fragment książki Samuela L. Popkina, który zastanawia się nad determinantami decyzji wyborczych. Realizm spojrzenie pozwala Popkinowi uniknąć dwóch skrajności – z jednej strony, wizji wyborcy manipulowanego, pozbawionego możliwości dokonania samodzielnego wyboru, z drugiej strony, wyborcy w pełni podmiotowego, doskonale radzącego sobie z demagogią kampanii wyborczych i rosnącymi kosztami politycznego poinformowania (skrajności tego typu są najczęściej wynikiem ideologiczno-normatywnych wizji systemu demokratycznego).

Wokół podobnych zagadnień obraca się tekst Johna Zallera na temat opinii publicznej. Autor ukazuje trudności w definicyjnym ujęciu tego zjawiska i braki rozpowszechnionych operacjonalizacji pojęcia opinii publicznej. Wnosi istotne propozycje zmierzające do wzbogacenia empirycznej treści tej kategorii.

Problematyka elit władzy reprezentowana jest przez fragment najnowszej książki Evy Etzioni-Halevy. Autorka podejmuje próbę doprecyzowania treści pojęcia elity, analizując jej ważny element – kategorię względnej autonomii elit. Na uwagę zasługują także rozważania wokół relacji pomiędzy strukturą wewnętrzną elity a instytucjami społeczeństwa demokratycznego. Propozycje Evy Etzioni-Halevy dowodzą dużej żywotności perspektywy teoretycznej ufundowanej prawie sto lat temu przez Vilfreda Pareto i Gaetana Moscę.

Kilka z zamieszczonych tekstów ma charakter typowych omówień. Należy do nich artykuł Margaret G. Hermann na temat przywództwa i fragment książki Moshego Maora na temat partii politycznych. Pierwszy z nich należy do pogranicza socjologii polityki i psychologii politycznej. Opierając się na przeglądzie szerokiej literatury przedmiotu autorka rekonstruuje ramy badawcze przywództwa politycznego i osobowości liderów. Interesujące rozważania ilustrowane są przykładami zaczerpniętymi z socjologii amerykańskiej. Artykuł ma charakter porządkujący, zjawisko przywództwa rozpatrywane jest w kontekście stylu przewodzenia, kompetencji przywódczych, relacji liderów ze zwolennikami i otoczeniem.

Podobne intencje stoją za systematyzującymi analizami Moshego Maora. W tym wypadku modele teoretyczne rozpatrywane są w kontekście doświadczeń brytyjskich. Maor krytycznie dyskutuje popularne definicje i schematy badawcze. W interesujący sposób prezentuje klasyczny dorobek socjologii partii politycznych, omawiając najważniejsze pojęcia, nurty badawcze i modele teoretyczne.

Osobne miejsce zajmują teksty poruszające się wokół problematyki komunikacji politycznej. Próbę jej uporządkowania znajdujemy w pracy Roberta E. Dentona i Gary'ego C. Woodwarda, dla których komunikacja polityczna to „debata nad wykorzystaniem zbiorowych zasobów, kwestią oficjalnej władzy (...) oraz oficjalnych sankcji”. Denton i Woodward analizują jawne i ukryte funkcje dyskursu politycznego, stawiając tezę, że chodzi tu przede wszystkim o poszukiwanie konsensusu w pluralistycznym społeczeństwie, a nie jednolitego wzorca, który pozwoliłby ustalić prawomocność samego dyskursu. W innym tekście na temat korupcji dyskursu politycznego Woodward zastanawia się nad typami manipulacyjnych oddziaływań na opinię publiczną.

Uwagę czytelnika zapewne zwróci „futurystyczny” esej Lawrence’a K. Grossmana, który analizuje zupełnie nowe zjawisko w sferze stosunków politycznych, polegające na wykorzystaniu nowoczesnych środków telekomunikacyjnych do zwiększenia bezpośredniego wpływu obywateli na procesy podejmowania decyzji i kontroli elit. Warto podkreślić, że autor *Elektronicznej republiki* nie ogranicza się do snucia jeszcze jednej przyszłościowej wizji skutków rewolucji komunikacyjnej, lecz stawia bardzo konkretne pytania: w jaki sposób nowe sprzężenia zwrotne pomiędzy rządem a obywatelami wpłyną na charakter tradycyjnych instytucji politycznych, takich jak partie polityczne lub stowarzyszenia obywatelskie, czy mogą naruszyć pieczołowicie chroniony system kontroli i równowagi władzy, gwarancje praw mniejszości lub tradycyjną rolę ciał przedstawicielskich? Ważąc szanse i zagrożenia wynikające z „teledemokracji”, Grossman jest jednak optymistą: „Tech-

nologia telekomunikacji interaktywnej umożliwi odrodzenie, w wyrafinowanej nowoczesnej formie, pewnych zasadniczych cech pierwszych ustrojów demokratycznych, zrodzonych w świecie starożytnym. (...) Republika elektroniczna nie może być intymna ani pełna namysłu, jak debaty, podczas których starożytni Ateńczycy spotykali się twarzą w twarz i podnosili ręce w głosowaniu. Może jednak przekazać władzę podejmowania decyzji z centrum zajmowanego przez niewielką grupę w ręce wielu ludzi stojących dotychczas na zewnątrz, którzy chcieliby uczestniczyć w życiu politycznym”.

*
* *

Niniejszy tom jest rezultatem zaangażowania wielu osób, bez których pomysł kontynuacji antologii nie miałby szans powodzenia. Pragnę gorąco podziękować Ani Raciborskiej i Jurkowi Łazarskiemu za wysiłek włożony w przygotowanie wyboru, który znacznie wykraczał poza rutynowe czynności redakcyjne, a dyrektorowi Wydawnictwa Naukowego SCHOLAR dr. Jackowi Raciborskiemu za cierpliwy patronat nad całym przedsięwzięciem. Podziękowania należą się także Autorom i Wydawcom za wyrażenie zgody na publikację fragmentów ich prac, a także władzom Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego i Ministerstwu Edukacji Narodowej na wsparcie finansowe, dzięki któremu wydanie drugiego tomu antologii stało się możliwe.

Jerzy Szczupaczyński